

ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ СТУДЕНТІВ-ПОЛІЛІНГВІВ У КОНТЕКСТІ ФОРМУВАННЯ ЇХНЬОЇ КРЕАТИВНОСТІ

У статті описані психологічні особливості студентів-полілінгвів у контексті формування їхньої креативності. Креативність та інновація визнані ключовими поняттями у сучасному світі глобалізації, тому креативність знаходиться в центрі уваги і наукових досліджень і урядів європейських і світових суспільств. Обґрунтовується наявність потенціалу полілінгвізму для розвитку всебічної креативної особистості майбутніх учителів іноземних мов і постулюється необхідність врахування додаткових можливостей студентів-полілінгвів, які вони розвивають завдяки наявності в їхній свідомості декількох лінгвістичних систем.

Ключові слова: креативність, полілінгвізм, металінгвістична усвідомленість, когнітивні здібності, полікомпетенція.

Глобалізаційні процеси сучасного світу, висока динамічність і складність життя суспільств ставлять нові вимоги до виховання та професійної підготовки молодого покоління. Особистість має володіти здатністю до самостійного прийняття рішень, умінням розробляти та реалізовувати нестандартні ідеї, переносити знання в інші галузі, змінювати свої тактики та стратегії у відповідь на виклики нових ситуацій. Креативність дозволяє людині вдосконалюватися та не боятися нового, позбутися так званої неохобії. Вона сприяє розвитку особистості в цілому, є необхідною умовою ефективності професійної діяльності – основної активності сформованої особистості. В офіційних урядових документах країн Європи, зокрема в документі Національного комітету з креативної та культурної освіти Британії креативність визначається як "творча діяльність, яка має оригінальні та значимі результати" [5, с. 30].

У численних дослідженнях креативності (Д. Богоявленська, Л. Єрмолаєва-Томіна, Г. Костюк, В. Моляко, С. Сисоєва, І. Зязюн, Guilford, Torrance, Sternberg, Lubart, Kaufman, Sawyer, Runco, Renzulli, Csikszentmihalyi та ін.), які в останні роки здійснюються в різних галузях науки (психології, педагогіці, соціології, мистецтві, економіці та ін.), креативність визначається як прагнення до творчості, здатність протистояти шаблону, виходити за рамки завдання, швидко та ефективно вирішувати проблемні ситуації. Креативність – це також специфічне ставлення, якість у структурі особистості, яке розвивається в процесі діяльності й проявляється як здатність до перетворення, розширення концептуальних меж, створення якісно нового продукту. Нарешті, креативність – це здатність індивіда змінювати своє сприйняття, мислити нешаблонно, бачити несподівані рішення та комбінації [1, с. 210-212].

Формування креативності у майбутніх учителів іноземних мов є важливим завданням сучасної вищої освіти. Лише креативний педагог може виховати учнів, здатних до творчого пошуку та охочих повністю реалізувати свій потенціал у корисній праці. Педагогічна діяльність є динамічною, унікальною, оскільки пов'язана з людською взаємодією, спілкуванням, а відтак і з власне існуванням людини у світі. Виходячи з глибинних засад буття людини, спілкування, взаємодія внутрішніх світів особистостей є фундаментальними для людини та пов'язаними зі змістом її життя.

Креативність сприяє успішному вирішенню проблем і завдань у різних сферах життя індивіда, від професійних вимог до емоційних конфліктів. Креативність пов'язана з глибинними шарами структури особистості і базується на потребі виразити, актуалізувати себе, свій внутрішній світ, перейти межі зовнішнього, повсякденного, прагматичного й об'єктивуватися, увіковічнити свою індивідуальність [3, с. 354].

Зарубіжні дослідники розглядають креативність як необхідну умову успіху в сучасному світі, яка має свої позитивні наслідки для індивіда та суспільства в цілому. На фоні стрімкого прогресу інформаційних технологій і всіх сфер суспільного життя вижити можуть лише компанії, що пропонують оригінальні корисні ідеї. Більше ідей – більше конкурентоспроможності. У зв'язку з цим, на ринку праці ціняться спеціалісти не з видатними здібностями пам'яті чи інтелекту, а саме креативи, спроможні продукувати нові ідеї, з гнучким, оригінальним, спонтанним мисленням [8, с. 3].

Разом із очевидною необхідністю формувати креативність у майбутніх фахівців наявні моделі навчання у вишах, в тому числі й іноземних мов, не дозволяють повністю розкрити їхні креативні здібності. Це пов'язано з тим, що дидактика та методика викладання ІМ орієнтовані на формування предметних навичок і вмінь і не враховують можливості розвитку творчих здібностей та творчого ставлення до професії. Водночас вивчення іноземних мов, а також предметів психолого-педагогічного циклу надають надзвичайні можливості для формування креативності.

У першу чергу, необхідно створити умови у виші для розвитку якостей творчого, продуктивного мислення – таких як: гнучкість, оригінальність, спонтанність, концептуальна та семантична лабільність; для формування здатності вирішувати проблемні завдання; сенситивності до проблем та їх розв'язань. Усі ці складові креативності можуть бути сформовані в процесі професійної підготовки майбутніх учителів іноземних мов. Для цього треба створити сприятливі педагогічні умови, на визначенні та обґрунтуванні яких маємо намір зосередитися у подальших дослідженнях. Беззаперечно, що при цьому слід брати до уваги значний потенціал, або додаткові можливості, що випливають із психологічних особливостей студентів-полілінгвів. Справа в тому, що студенти, які вивчають дві іноземні мови, знаходяться в ситуації штучного субординативного полілінгвізму – коли у свідомості контактують принаймні три мови: рідна, англійська мова як перша іноземна та німецька мова (або будь-яка інша) як друга іноземна.

Таким чином, наявне протиріччя між необхідністю формування креативності у майбутніх учителів іноземних мов і недостатніми можливостями традиційних дидактичних засобів і моделей навчання, які застосовуються у виші, та недостатнім використанням потенціалу полілінгвізму обумовлює актуальність обраної теми дослідження. В межах цієї статті ставимо собі за *мету* розглянути психологічні особливості студентів-полілінгвів, які потенційно можуть бути використані для формування їхньої креативності.

Один із перших дослідників проблеми креативності Guilford, а потім і Torrance стверджують, що креативність можна формувати та постійно удосконалювати в процесі спеціально організованого навчання, зокрема такі її складові, як: свобода, гнучкість, оригінальність, складність мислення. Інший зарубіжний учений Sternberg іде далі, заявляючи, що креативність – це звичка, як би парадоксально це не звучало. Здавалося б, креативні результати мають забезпечуватися не рутинною, а новаторською реакцією. Все ж, на думку Sternberg, креативні люди є такими більшою мірою не завдяки особливій вродженій рисі, а, радше, завдяки специфічному ставленню до життя. Вони звикли реагувати на проблеми свіжим, новаторським способом, а не беззаперечно й автоматично. Далі, Sternberg додає, що як і будь-яка звичка, креативність може заохочуватися чи навпаки, знеохочуватися. Головні речі, що заохочують звичку, – це: а) можливості нею займатися; б) заохочування використання цих можливостей; в) винагородження правильного реагування на таке заохочення [8].

Певні позиції цієї теорії можуть бути застосовані в процесі розробки технології формування креативності студентів. Втім, не можна не помітити певної обмеженості такого радикально біхевіористичного підходу, який не враховує індивідуальні, мотиваційні, духовні складові особистості, а також їх можливу комбінацію. Більшість учених стверджують, що всі компоненти повинні взаємодіяти, щоб уможливити креативний результат. Більше того, якщо один із компонентів недостатньо розвинений (скажімо, інтелектуальні чи когнітивні здібності), він може компенсуватися надзвичайно потужним іншим компонентом (наприклад, дуже сильною вмотивованістю та пов'язаною з нею цілеспрямованістю).

Продовжуючи питання характеристики творчої особистості, відзначимо такі якості: готовність до ризику, незалежність суджень, імпульсивність, пізнавальна допитливість, критичність суджень, самотність, сміливість уяви та думки, почуття гумору, стійка спрямованість на творчість. Творчі індивіди можуть бути описані як змотивовані, наполегливі, інтелектуально допитливі, з потребою до самоактуалізації, незалежні в думці та вчинку, впевнені, самосвідомі, відкриті до зовнішньої та внутрішньої стимуляції, схильні до стимулювання непевностями та складнощами, чутливі до емоційного включення [6, с. 15].

На сьогодні більшість авторів визнають багатогранну природу креативності, в межах якої взаємодіють різні компоненти. Крім того, на креативність впливає низка чинників: оточення, інші люди, час і специфічні для галузі знання. Численні історичні дослідження були спрямовані на визначення соціальних, політичних і культурних факторів, що сприяють чи пригнічують креативність. Серед них, зокрема, аналізується вплив генетичних варіацій, соціальної, емоційної та фінансової підтримки, порядкової позиції в сім'ї; вплив власних ресурсів індивіда (менш креативні особи мають використати більше ресурсів для досягнення тієї ж цілі, ніж більш креативні); вікові характеристики та робоче середовище. Загалом, вчені сходяться на тому, що зовнішні умови пригнічують або ж сприяють креативній діяльності. В усякому разі, індивіди повинні мати можливість розвивати, повідомляти та просувати свої творчі ідеї чи винаходи [6, с. 18].

Нагадаємо, що у нашому дослідженні, присвяченому проблемі формування креативності у майбутніх учителів іноземних мов, ми виходимо з того, що студенти-полілінгви володіють більш складною полілінгвістичною свідомістю. Завдяки особливій ситуації інтеракції принаймні трьох мовних систем у свідомості, вони розвивають додаткові якості мислення та інших психічних процесів, що мають великий потенціал і для формування креативності.

Останні дослідження пропонують сприймати людину, яка вивчає другу іноземну мову, не просто як монологіста, який вивчає нову мову, але як учня, який має особливу та специфічну лінгвістичну конфігурацію. V. Cook вживає термін "полікомпетенція" (*multicompetence*), щоб описати мовленнєву компетенцію полілінгвального мовця. Окрім знань мов, вона додає до розвитку всіх структур особистості, в тому числі й когнітивної складності, додаткові фактори. Вони називаються фактори додаткової цінності (*forms of added value*) і виходять за межі власне мов. Ці фактори ще називаються нейропсихологічними перевагами полілінгвів, які роблять свій внесок і в розвиток креативності. До таких переваг належать:

- лінгвістична сенситивність;
- розвинута вибіркова увага;
- гнучкість мислення і здатність переключення;
- семантичне збагачення;
- більш розвинута оперативна пам'ять, оскільки у полілінгва весь час виникає необхідність контролювати дію і почергове використання декількох лінгвістичних систем, що розвиває пам'ять та інші психічні процеси (мислення, увагу і т. д.), а також сприяє швидкості когнітивних процесів обробки інформації;
- збільшуються нейронні мережі, оскільки багатомовність сприяє генеруванню більшої кількості сполучення нейронів, що підвищує здатність до генерації несподіваних ідей, креативних та інноваційних процесів;
- можливі також переваги полілінгвізму стосовно аспектів компетенції у вирішенні проблем (problem-solving competence), включаючи вміння абстрактного мислення, формулювання творчих гіпотез, більш розвинуті вміння утворення концептів, а також комунікативна сенситивність та металінгвістична усвідомленість [9].

Концепція полілінгвізму (або багатомовності) в іншомовній дидактиці останніми роками набуває нового звучання. Спочатку вона розглядалася стосовно навчання білінгвальних індивідів у двомовних спільнотах, але наразі вона набула великого значення для теорії та методики викладання іноземних мов у середніх і вищих навчальних закладах. Особливо активно досліджується це питання зарубіжними вченими, хоча спостерігається зростання інтересу і в українських та російських сучасних працях. У Європі ця проблема розглядалася, головним чином, у сфері мовних контактів, в той час як у США та Канаді ще з 90-х рр. обговорювалися соціальні та психолінгвістичні аспекти проблеми багатомовності. Тепер увага концентрується на лінгвістичних, психолінгвістичних і навіть нейропсихологічних засадах багатомовності, які впливають на розвиток особистості в цілому [10, с. 21].

У попередніх дослідженнях ми описували теорію динамічних систем (Dynamic Systems Theory – DST), що забезпечує адекватну концептуальну метафору для обговорення розвитку багатомовності. Нагадаємо, що динамічна модель полілінгвізму (a dynamic model of multilingualism – DMM) виявляє якісні відмінності між вивченням першої іноземної мови та другої, підтверджуючи їх співвіднесеність зі збільшеним рівнем металінгвістичної усвідомленості (metalinguistic awareness). Вона також стверджує, що мультилінгвальна система є динамічною й адаптивною, вона характеризується постійною зміною та нелінійним ростом. Отже, в межах DMM компетенція в багатомовності визначається як динамічна взаємодія між різними психолінгвістичними системами, в яких вбудовані індивідуальні мови, міжмовна взаємодія і так званий M-factor (впливи в мультилінгвальних системах, що відрізняють їх від монолінгвальної системи, або всі ті якості, що розвиваються в полілінгва через наявні мовні контакти) [2].

Отже, оскільки існує зв'язок між знанням мов і збільшеною когнітивною здатністю, здатність спілкуватися різними мовами покращує креативність, розбиває культурні стереотипи, заохочує мислити нестандартно ("outside the box") і сприяє інновації. Низка досліджень, що були проведені у відповідь на необхідність пошуку доказів, які б розкрили сприятливий вплив полілінгвізму на креативність, висунули такі гіпотези:

- 1)снує зв'язок між полілінгвізмом і креативністю;
- 2) полілінгвізм розширює доступ до інформації;
- 3) полілінгвізм пропонує альтернативні шляхи організації мислення та сприйняття;
- 4) вивчення нової мови підвищує потенціал до креативного мислення [9, с. 2].

Розум полілінгва розвиває якості, корисні і для креативності. В першу чергу, це гнучкий розум: здатний до адаптації, спроможний мислити широко, а відтак краще відповідати вимогам ситуацій, що постійно змінюються. Пригадаємо, що Гілфорд виділяє гнучкість як першу якість креативного мислення. Гнучкість, яка набувається в процесі адаптації до різних лінгвістичних систем, дає можливість із існуючих концептів та ідей створити нові, що уможливорює креативність [4, с. 43].

Більше того, полілінгви немовби бачать світ крізь різні лінзи – кожного разу з перспективи тієї чи іншої мовної системи. Це теж сприяє креативності, оскільки таким чином забезпечується вибір і чутливість до соціальних і когнітивних можливостей, що наявні у певній ситуації. Іншими словами, полілінгвізм сприяє розвитку такої якості креативності, як сенситивність до постановки проблем. Як зазначає вчений, у тій самій ситуації одна людина побачить низку питань і протиріч, інша ж не помітить жодної [4, с. 41].

Знання мов пов'язане з умінням управлятися з великою кількістю лінгвістичних структур згідно з правилами кожної мовної системи. Це породжує здатність дивитися на один і той же об'єкт з різних кутів, що є загалом важливим умінням інформаційного суспільства. Так, доступ до інформації та необхідність нею управляти в своїх цілях – визначальна компетенція в наш час. Як і знання та вживання декількох мов одночасно, комунікативні та інформаційні технології також вимагають когнітивної гнучкості, здатності працювати з різноманітними структурами (мовні правила чи логічні конструкти). Відповідно, чим більше мов ми знаємо, тим більшою кількістю і різноманітністю структур (граматичних, семантичних і т. д.) ми

вміємо управляти, тобто ми можемо реструктурувати думку, що теж є одним із когнітивних умінь, характерних для креативного мислення.

Крім усього згаданого, присутність більше ніж однієї мови в свідомості полілінгва сприяє також підвищенню когнітивного контролю у порівнянні з монолінгвами. За необхідності постійно управляти та почергово користуватися в своїй свідомості трьома (при трилінгвізмі) чи більше мовними системами, індивід вчиться вибирати та приймати рішення щодо того, чому приділяти більше уваги (звідси – здатність розгледіти креативні ідеї, рішення), а що, навпаки, можна випустити з поля зору як другорядне. Тут ідеться про так званий *затримуючий контроль* (inhibitory control), який дослідники креативності вважають важливою складовою процесу вирішення проблем (problem-solving). Він включає здатність ігнорувати нерелевантні стимули, які можуть завадити побачити справді достойні креативні ідеї. Ці вміння уявляються особливо важливими, виходячи з теорії "інвестицій" Sternberg та Lubart, коли креативні результати досягаються завдяки здатності розпізнати потенційно креативні ідеї, а потім довести їх значимість [7].

Отже, полілінгвістична свідомість здатна краще вирішувати проблеми, які вимагають розв'язання багатьох завдань одночасно, ніж монолінгвістична свідомість. Це можна пояснити необхідністю, яка виникає у полілінгва, говорячи певною мовою, зосереджуватися на відповідній мовній системі, одночасно проводячи аналогії і в інших наявних у свідомості системах.

Нарешті, не варто забувати про лінгвістичну та металінгвістичну усвідомленість, яка теж має потенціал для збагачення процесу переробки інформації. Металінгвістична усвідомленість дозволяє аналізувати процес вживання мови і досягнення комунікативних цілей через її використання. Якщо ж людина спроможна критично оцінювати та рефлексувати власне мовлення через декілька мовних систем, це очевидно збагачує її металінгвістичну усвідомленість. Для прикладу, сюди належить розуміння того, що слова в різних мовах можуть мати різне значення або різний об'єм значень; визначення двозначності в комунікації; переклад слів та інтерпретація концептів; бачення підтексту в тому, яким чином використовуються різні мовні засоби в різних мовах, коли одна і та ж комунікативна ціль досягається різними мовними засобами.

Отже, у новому світовому суспільстві збільшених можливостей і вимог, багатомовність є потенційним джерелом, яке підживлює креативність та інновацію. Знання більше ніж однієї мови дозволяє розширити та реалізувати людський потенціал, у тому числі й потенціал до творчості. Крім цього, мислення, навчання, рішення проблем та комунікація – все, що репрезентує щоденні людські компетенції, знаходиться під позитивним впливом полілінгвізму. Більше того, полілінгвізм сприяє розвитку та збагаченню тих якостей, які виділяються в літературі як параметри креативності: здатність до постановки проблем і генерування ідей; гнучкість мислення; оригінальність рішень; здатність удосконалювати об'єкт, додаючи певні деталі чи трансформуючи і т. д.

Використані джерела

1. Маслов Ю. В. Креативность в иноязычной подготовке как проблема готовности преподавателя // Вісник Чернігівського національного педагогічного університету імені Т. Г. Шевченка. Вип. 101 / Чернігівський національний педагогічний університет імені Т. Г. Шевченка; гол. ред. Носко М. О. – Чернігів : ЧНПУ, 2012. – С. 210–215.
2. Мороз Л. М. Психолінгвістичні засади навчання німецької мови як другої іноземної з позиції концепції багатомовності // Вісник ЧНПУ імені Т. Г. Шевченка [Текст]. Вип.92 / ЧНПУ імені Т. Г. Шевченка; гол. ред. – Носко М. О. – Чернігів : ЧНПУ, 2011. – С. 203–209.
3. Особистість у психологічних дослідженнях : [хрестоматія / упорядники О. Д. Кресан, О. І. Михайлова, Є. С. Медвідь, М. В. Папуча, О. А. Тимошенко; за заг. ред. С. Д. Максименко, М. В. Папучі]. – Ніжин : Видавництво НДУ ім. М. Гоголя, 2010. – 471 с.
4. Guilford J. P. Creativity Research: Past, Present and Future / Frontiers of Creativity Research. – 65 p. [Режим доступу: <http://www.cpsb.com/research/articles/creativity-research/Creativity-Research-Guilford.pdf>].
5. NACCCE: 1999. All our Futures: Creativity, Culture and Education. National Advisory Committee on Creative and Cultural Education. – UK: NACCCE, 1999 [Режим доступу: <http://www.cypni.org.uk/downloads/alloutfutures.pdf>].
6. Naude T. The relationship between personality and creativity: A psychometric study. Dissertation. – University of Pretoria, 2005. – 127 p.
7. Sternberg R. J., Lubart T. I. An investment theory of creativity and its development // Human development. – 1991. – No 34. – P. 1–32.
8. Sternberg R. J., Lubart T. I. The Concept of Creativity: Prospects and Paradigms / Handbook of Creativity / edited by R. Sternberg. – UK : Cambridge University Press, 1999. – P. 3–16.
9. Study on the Contribution of Multilingualism to Creativity / Multilingualism and Creativity: Towards an Evidence-base. – Brussels : Europublic, 2009. – 24 p.

10. Toward a Definition of Creativity: Construct Validation of the Cognitive Components of Creativity / by Beverly Vail Sand, B.F.A., M.Ed. / A Dissertation in Educational Psychology for the Degree of Doctor of Education. – Texas Tech University, December, 2002. – 145 p.

Мороз Л. Н.

**ПСИХОЛОГИЧЕСКИЕ ОСОБЕННОСТИ
СТУДЕНТОВ-ПОЛИЛИНГВОВ В КОНТЕКСТЕ ФОРМИРОВАНИЯ
ИХ КРЕАТИВНОСТИ**

В статье рассмотрены психологические особенности студентов-полилингвов в контексте формирования их креативности. Креативность и инновация признаны ключевыми концептами во времена глобализации. Обосновывается наличие потенциала многоязычия для развития всесторонней креативной личности, а также улучшения когнитивных способностей, расширения концептуальной сферы, развития нестандартного мышления. Предлагается учет дополнительных возможностей студентов-полилингвов для формирования их креативности, которые они развивают вследствие наличия в их сознании нескольких языковых систем.

Ключевые слова: креативность, полилингвизм, металингвистическая осознанность, когнитивные способности, поликомпетенция.

Moroz L. M.

**PSYCHOLOGICAL PECULIARITIES
OF MULTILINGUAL STUDENTS WITH REGARD
TO THEIR CREATIVITY DEVELOPMENT**

Creativity and innovation have been a key issue across the globe in recent years. At this point in time, there is considerable evidence for arguing that the ability to use more than one language leads to creative and innovative outcomes for individuals and the societies in which they live. Studied in the article is the contribution of multilingualism to creativity of FL teacher trainees. The author proves that learning several foreign languages increases the potential for creative thought as there is a link between knowledge of languages and enhanced cognitive ability in human mind. The article provides the summary of psycholinguistic peculiarities of the multilingual mind, which tend to be beneficial for creativity. The author suggests that they should be taken into consideration in the process of the students' professional training.

Key words: creativity, multilingualism, metalinguistic awareness, cognitive ability, multicompetence.

Стаття надійшла до редакції 20.08.13

